

Voorkeurspeiling bij justitie

Beleidsinstrument uit zorg en verantwoordelijkheid

Moet geestelijke verzorging via denominatie georganiseerd zijn of heb je liever één gezicht voor alle patiënten in een tbs? Eerder dit jaar pleitten Sjaak Körver en Quang Nguyen voor het laatste. De auteurs van deze bijdrage pakken de handschoen op. Ze stellen dat het pleidooi genuanceerd dient te worden en dat juist meer rekening gehouden moet worden met de wens van de gedetineerde.

Ryan van Eijk en Monique Rietveld

MET INTERESSE LAZEN WE het artikel ‘Straf en zorg’ van Körver en Nguyen in nummer 2023/109 van dit tijdschrift (p. 12-24). In hun bijdrage komen de auteurs vanuit de situatie van geestelijke verzorging in de particuliere forensische zorg (vooral longstay) tot een afwijzing van de voorkeurspeiling en van de kwaliteit en aansturing van de geestelijke verzorging bij justitie. Hoofdredacteur Erik Olsman geeft in zijn redactioneel in hetzelfde nummer aan dat het tijdschrift graag dergelijke debatten faciliteert. We maken van die uitnodiging graag gebruik, omdat het betoog van Körver en Nguyen in eerste instantie helder en redelijk lijkt, maar bij nadere beschouwing wankel, inconsistent en tendentius blijkt en daarom niet overtuigend is. Het is namelijk gebaseerd op ongenueanceerdheid, onvolledigheid en zelfs onjuistheid. Het geschetste,

feitelijk incorrecte en negatief gekleurde beeld van de voorkeurspeiling ondergraaft de samenwerking tussen justitie en de particuliere instellingen die nodig is voor een goede zorg voor alle justitiabelen.¹ Daarnaast diskwalificeert het artikel de competenties en motivatie van geestelijk verzorgers binnen justitie die een kleine aanstelling hebben.

Wij zullen in onze reactie uiteenzetten dat de voorkeurspeiling misschien geen optimaal, maar wel degelijk een doordacht en legitiem instrument is. Daarin staat de stem van justitiabelen centraal en wordt gekwalificeerde diversiteit in het levensbeschouwelijk aanbod gegarandeerd. Evenals de particuliere inrichtingen hechten wij aan een loyale doch kritische en profetische rol voor geestelijk verzorgers bij justitie. De levensbeschouwelijke traditie en



academische professionaliteit van onze collega's zijn niet tegengesteld, maar versterken elkaar in het invullen van deze rol, ook in kleinere en/of wisselende dienstverbanden. Dat het recht van de justitiabelen daarbij soms boven de belangen van medewerkers, leidinggevend en genootschappen uitgaat, achten we passend in onze zorgverantwoordelijkheid.

Onze reactie begint met een toelichting inzake het beleidsvoornemen, om daarna meer concreet en inhoudelijk in te gaan op de argumenten inzake de voorkeurspeiling, kwaliteit en aansturing van de geestelijke verzorging bij justitie.

Achtergrond van het beleidsvoornemen

Körver en Nguyen beginnen hun artikel met de Kamerbrief van de minister van Rechtsbescherming, waarmee volgens hen een voorlopig eindpunt komt aan het beleidsvoornemen bij de Dienst Justitiële

Inrichtingen (DJI) om de geestelijke verzorging in particuliere forensische zorginstellingen gelijk te trekken met geestelijke verzorging in justitiële inrichtingen. Als kern van dit beleidsvoornemen zien de auteurs de voorkeurspeiling; een instrument waarin gedetineerden gevraagd wordt of en zo ja aan welke beschikbare denominatieve geestelijke verzorging ze behoefte hebben. Wij zullen in onze reactie de achtergrond en de basis van het beleid inzake geestelijke verzorging bij justitie toelichten. Verder verduidelijken we waarom het beleidsvoornemen van eenzelfde aansturing voor de particuliere instellingen is geuit. Beleid, evenals dit voornemen, komt immers niet uit de lucht vallen en begint ook niet met een instrument. Daar gaat iets aan vooraf wat ingewikkelder en genuanceerder ligt dan de 'centralistische uniformeringsdrift' die Körver en Nguyen veronderstellen.

Beleidsbasis: wettelijk geborgde gezamenlijke zorgverantwoordelijkheid voor de justitiabele

De geestelijke verzorging bij justitie vindt plaats binnen de overheidscontext van de Nederlandse rechtsstaat. Daarmee komen staatsrechtelijke principes en juridische spelregels die het speelveld bepalen. Naast algemene rechtsprincipes zijn dit vooral ieders recht op vrijheid van godsdienst in een situatie van onvrijheid en de scheiding van kerk en staat (Hirsch Ballin, 1988). Voor de geestelijke verzorging in justitiële setting zijn deze uitgangspunten neergelegd in de verschillende beginselenwetten van gevangeniswezen, jeugd en tbs. Het gaat, ook in geval van tbs, uiteindelijk om realisatie van de wettelijke opdracht dat de directeur of het hoofd van de instelling ‘zorg draagt dat in de instelling voldoende geestelijke verzorging, die zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van de verpleegden, beschikbaar is’ (artikel 40 van de Beginselenwet verpleging terbeschikkinggestelden, eigen cursivering). Dit impliceert dus een juridische inspanningsverplichting om een aanbod te organiseren dat zoveel mogelijk aansluit bij de overtuiging van de justitiabelen.

Bij de realisatie hiervan zijn bij justitie drie autonome actoren te onderscheiden die ieder een eigen verantwoordelijkheid dragen voor de realisatie van dat recht. Allereerst is er de justitiabele met diens door de overheid erkende recht om zijn of haar behoefte te laten gelden. Vervolgens faciliteert de overheid deze behoefte aan geestelijke verzorging. Ten slotte geven de levensbeschouwelijke genootschappen inhoudelijk en personeel invulling aan de behoefte, door te voorzien in geestelijk verzorgers. Kortom: met de juridisch erkende behoefte van de justitiabele komt dus tegelijk de eigen zorgen inspanningsplicht van de overheid en de verantwoordelijkheid van de levensbeschouwelijke genootschappen (zendende instanties). Vanuit ieders eigen verantwoordelijkheid realiseren deze actoren dan ook gezamenlijk geestelijke verzorging in de dagelijkse detentiewerkelijkheid. Zij concretiseren samen het recht op vrijheid van godsdienst en levensbeschouwing.

Wens tot gelijktrekking: klachten van justitiabelen en gelijkheidsbeginsel

Het beleidsvoornemen van DJI en zendende instanties tot gelijktrekking tussen justitiële en particu-

liere forensische inrichtingen komt voort uit het gegeven dat er met enige regelmaat en bij voortdurende klachten zijn van justitiabelen die in particuliere forensische zorginstellingen niet de nominatieve geestelijke verzorging krijgen die ze wensen (bijvoorbeeld door een rabbijn). Juridisch niet uit te leggen was en is waarom er onderscheid is in het geestelijke verzorgingsaanbod op basis van de plaats waar men strafrechtelijk verblijft; of dit nu een rijks- of particuliere inrichting betreft. De zorgverantwoordelijkheid van justitie en van levensbeschouwelijke genootschappen jegens de justitiabele blijft immers bestaan, ook als de justitiabele op last van de overheid elders, middels inkoop bij een particuliere inrichting, wordt ondergebracht. Kortom: de nagestreefde gelijktrekking heeft een feitelijke achtergrond (klachten) en een beleidsmatige achtergrond (gelijkheidsbeginsel jegens alle justitiabelen). Het voornemen neerzetten als voortkomend uit een centralistische uniformeringsdrift, is daarmee negatief en tendentius.

In 2019 ging een DJI-stuurgroep ‘Geestelijke verzorging in de forensische zorg’ aan de slag als begeleidingsgroep bij het onderzoek door een extern adviesbureau om te komen tot een plan van aanpak. In deze stuurgroep – en bij de totstandkoming van het plan van aanpak waarin het genoemde beleidsvoornemen van gelijktrekking is geformuleerd – waren ook de particuliere tbs-inrichtingen vertegenwoordigd. Uiteindelijk is het (aanvankelijk ook door de tbs-vertegenwoordiging aanvaarde) beleidsvoornemen gestrand, doordat de particuliere inrichtingen de in de stuurgroep gemaakte afspraken niet juridisch bindend achtten, hetgeen de minister in de door Körver en Nguyen genoemde Kamerbrief bevestigt (Weerwind, 2022). Door de bezwaren die geestelijk verzorgers uit het forensische werkveld hebben gemaakt en de mededeling in de ministeriële brief aan elkaar te koppelen, wordt gesuggereerd dat de bezwaarmakers gelijk hebben gekregen in hun bezwaren. De minister geeft echter in zijn antwoordbrief enkel aan dat het overeengekomen beleidsvoornemen juridisch in de voorgestelde wijze niet gerealiseerd kan worden. Dat is een juridisch argument en zeker geen inhoudelijke of waarderende uitspraak over de kwaliteit van de bij justitie geleverde geestelijke verzorging, zoals Körver en Nguyen lijken te suggereren.²

Voorkeurspeiling: stem van de justitiabele, gegarandeerde diversiteit

Zoals gezegd, wordt geestelijke verzorging in de justitiële setting feitelijk en beleidsmatig gerealiseerd door overheid en levensbeschouwelijke genootschappen. Om de personeelsformatie van geestelijke verzorging gefundeerd en goed te verdelen, is het instrument van de voorkeurspeiling in het leven geroepen. De peiling is weliswaar een momentopname en geeft geen nader inzicht in de reden waarom de respondent de voorkeur voor geestelijke verzorging van een bepaalde levensovertuiging aangeeft; desalniettemin levert ze wel een acceptabel startpunt voor formatieverdeling. Door de justitiabelen zelf een stem te geven, wordt ook voorkomen dat overheid en levensbeschouwelijke genootschappen de verdeling zelf bepalen. Dat is onwenselijk, want de overheid moet hier buiten blijven, vanwege de scheiding van kerk en staat. De levensbeschouwelijke genootschappen moeten bovendien niet in de positie komen hun eigen formatieve belang boven de behoefte van de gedetineerden te stellen.

Hoewel zeker geen ideaal instrument, levert de voorkeurspeiling een serieuze indicatie van wat justitiabelen als 'afnemers van geestelijke verzorging' zelf wensen. Het is door de gezamenlijke zedende genootschappen en overheid dan ook als meest geschikt aangewezen. Mogelijke alternatieven als individuele registratie (feitelijke geestelijke verzorging tijdens detentie) of een exitpoll (bij invrijheidstelling) stuiten op operationele bezwaren. De voorkeurspeiling en de daaruit voortvloeiende denominatieve verdeling en diversiteit garanderen in elk geval betere aansluiting bij de diverse behoeften van justitiabelen dan het huidige beleid in particuliere inrichtingen. Het is ons tot nog toe onduidelijk of en op welke wijze de stem van patiënten daar wordt meegenomen in de samenstelling van het team geestelijke verzorging. Onze indruk is dat uitsluitend de directie en/of de geestelijk verzorgers zelf hierin de keuzes maken.³ Het argument van Körver en Nguyen dat de voorkeurspeiling formatieve verschuivingen kan betekenen klopt, maar verdient eveneens enige nuancering (zie later).

Inhoudelijke reactie op argumentatie

Het betoog van Körver en Nguyen richt zich voornamelijk op de voorkeurspeiling als beleidsinstrument, dat in hun weging een slecht instrument zou

zijn. De opbouw van de argumentatie is echter niet alleen rommelig, maar vooral onzuiver. Allereerst omdat in de veroordeling van dit instrument aan het einde van hun artikel ook de kwaliteit van de gehele geestelijke verzorging bij justitie wordt gediskwalificeerd. Dat is ongenueanceerd en ongefundeerd, zeker aangezien de auteurs nalaten de organisatieprincipes voor geestelijke verzorging in de forensische zorg toe te lichten. Ten tweede is het betoog onzuiver, omdat het geschetste beeld van de voorkeurspeiling berust op vooronderstellingen en onjuistheden.

Werving, selectie en financiering

Een van de eerste aangevoerde argumenten tegen invoering van de voorkeurspeiling luidt: 'Bovendien zou het betekenen dat bij de werving en beoordeling van geestelijk verzorgers de criteria die de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) van de DJI hanteert, en die sterk afwijken van de huidige criteria (registratie bij de SKGV en lidmaatschap van de VGVZ), van toepassing worden' (Körver & Nguyen, 2023, p. 16). Deze formulering in combinatie met de toezetting van het hele artikel suggereert dat de criteria bij de DJI slechter of minder zijn, en dat daarmee de collega's bij justitie minder goed werk leveren. De selectiecriteria bij de DGV bij de DJI zijn echter helder en duidelijk en zeker niet ongebruikelijk: een academische master in een relevante opleiding (theologie, humanistiek of geestelijke verzorging), zendingsbrief, verklaring omtrent gedrag en een psychologisch assessment.

Wat betreft kwaliteitsregistratie zijn zes van de acht denominaties aangesloten als georganiseerd verband bij de SKGV. Het VGVZ-lidmaatschap is facultatief. Is dat een sterke afwijking? Een groter verschil met andere werkvelden is de wijze van formatieverdeling, waarmee denominatieve diversiteit gegarandeerd is. Overigens geven Körver en Nguyen aan het einde van hun artikel wel aan identiteit belangrijk te achten, maar zij zeggen niet hoe dat georganiseerd is of gerealiseerd wordt. Ook de suggestie dat de financiering door de koppeling aan de DJI-voorwaarden een verslechtering betekent, wordt niet onderbouwd of aangetoond. Daar tegenover geven wij graag mee dat uit het stuurgroeponderzoek door de DJI bleek dat bijna 40 procent van de in 2019 in de particuliere inrichtingen werkzame geestelijk verzorgers helemaal niet aan de VGVZ-

en SKGV-eisen voldeed (Galan Groep, 2020). Concluderend kunnen we dus stellen dat de criteria bij justitie minstens even goed, zo niet beter de kwaliteit van de geestelijke verzorging garanderen dan bij particuliere inrichtingen.

Aansluiting bij de werkelijkheid van het forensische werkveld

‘Sluit de formatieverdeling van geestelijke verzorging wel genoeg aan bij praktijk en context van de forensische zorg?’ (p. 14), is vervolgens de retorische bedoelde vraag in Körver en Nguyens betoog tegen de voorkeurspeiling. De auteurs pleiten met hun artikel feitelijk voor handhaving van het huidige systeem in de particuliere inrichtingen van forensische zorg. Dat wil zeggen dat de formatie van de geestelijke verzorging wordt bepaald door de inrichtingsdirectie en/of het zittende team geestelijk verzorgers. In gewoon Nederlands betekent dit dat tegen de justitiabelen eigenlijk gezegd wordt: ‘Wij weten wel wat u nodig hebt.’ Dat zou ook paternalisme kunnen heten. De vraag wiens voorkeur wordt gediend met de voorkeurspeiling, is daarom ook terug te stellen: wie is vooral gebaat bij géén voorkeurspeiling? Maar dat is natuurlijk een beetje flauw. De wezenlijke vraag moet immers zijn: hoe is het recht van de justitiabelen zo goed mogelijk te realiseren? De door de auteurs genoemde wensen en verwachtingen ten aanzien van de geestelijke verzorging worden daarbij ook bij de DGV bij de DJI erkend en onderkend.

Goede, diverse, geestelijke verzorging is volgens ons beter te realiseren mét dan zonder voorkeurspeiling. De voorkeurspeiling is wat betreft vorm ook af te stemmen op de doelgroep. De huidige peiling wordt weliswaar door onafhankelijke derden afgenomen, maar laat zeker ruimte voor aanpassing van de vragenlijst en uitvoering aan de te bevragen groep justitiabelen met hun eigen problematiek en omstandigheden. Dit gegeven uit het plan van aanpak in het beleidsvoornemen wordt door de auteurs echter geheel genegeerd. Dat de formatie bij justitie beter aansluit bij de doelgroep, blijkt ook uit het gegeven dat er in de twee rijksinrichtingen voor forensische zorg geen ervaren of aangetoonde problemen zijn gerapporteerd op dit gebied. En uit het feit dat één particuliere kliniek de geestelijke verzorging al sinds jaren naar algemene tevredenheid inkoop bij de DGV van de DJI. Daarbij willen we nog opmerken

dat de eigenheid en uitzonderingssituatie van de longstay met een relatief kleine populatie forensische justitiabelen in één locatie van één particuliere kliniek, waarop de auteurs hun betoog bouwen, wel een zeer smalle basis is voor generaliserende conclusies over het gehele particuliere veld.⁴

Relatie geestelijk verzorger en justitiabele

De auteurs benadrukken in hun betoog vooral de relatie tussen geestelijk verzorger en justitiabele, die in de forensische zorg gekenmerkt wordt door betrouwbaarheid, vertrouwen, continuïteit, loyaliteit en de noodzaak dat de geestelijk verzorger goed ingebed is in de organisatie. De relatie tussen geestelijk verzorger en justitiabele is bij de DGV van de DJI precies zo. De auteurs bevestigen dit in hun betoog impliciet ook, door zich bij dit aspect mede te beroepen op onderzoek en literatuur komend uit het werkveld van de DGV bij justitie.

Goede, diverse, geestelijke verzorging is volgens ons beter te realiseren mét dan zonder voorkeurspeiling

Sluit de voorkeurspeiling aan bij de huidige levensbeschouwelijke pluriformiteit onder justitiabelen, want ‘een groeiende groep valt niet meer in te delen volgens strakke levensbeschouwelijke lijnen’ (p. 19)? Dit argument wordt meerdere keren aangehaald. Tot op zekere hoogte is dit correct, maar deze tegenwerping verdient nuanceringen. Allereerst zijn ‘wijkende lijnen’ bij migranten en religieuze minderheden minder aan de orde. Ook blijkt levensbeschouwing bij (vooral maar niet uitsluitend) deze justitiabelen in detentie een belangrijk identiteitsbepalend en -versterkend aspect (Becci & Roy, 2015; Kerley, 2018). Ten derde zijn juist migranten en minderheden oververtegenwoordigd onder justitiabelen. Laat de uitkomst van de voorkeurspeiling in de praktijk dan wel voldoende ruimte voor ‘bricoleeren’ door justitiabelen die géén ‘strakke lijnen’ verlangen?

Uit onderzoek blijkt in elk geval dat ook binnen de DGV door de denominatief werkende geestelijk verzorgers een breder gebruik wordt gemaakt van spirituele bronnen dan alleen die vanuit hun eigen traditie (Flierman, 2012; De Vries, 2020; Den Toom, 2022). Daarnaast biedt de DGV altijd de mogelijkheid aan de justitiabele om in overleg met de betrokken geestelijk verzorgers (tijdelijk of deels) gebruik te maken van geestelijke verzorging van een andere denominatie dan de initieel gekozen levensbeschouwing (zie ook hierna, bij 'Formatieve gevolgen'). In het proces van herstel en re-integratie in de pluriforme samenleving is deze mogelijkheid een belangrijke factor. Dat perspectief en behoefte van de justitiabelen juist verloren zouden gaan 'in van bovenaf opgelegde systemen van straf en zorg, waartoe wellicht ook de voorkeurspeiling moet worden gerekend' (p. 16), is in elk geval een wat vreemde opmerking, nu bij de peiling juist gevraagd wordt naar de behoefte van de justitiabele. Terwijl in het betoog van Körver en Nguyen het de geestelijk verzorger is die perspectief en behoefte van de justitiabele wat betreft formatieverdeling en dus aanbod invult en bepaalt. In tegenstelling tot wat Körver en Nguyen stellen, is er juist meer keuze voor de bewoners gegarandeerd in de voorkeurspeiling.

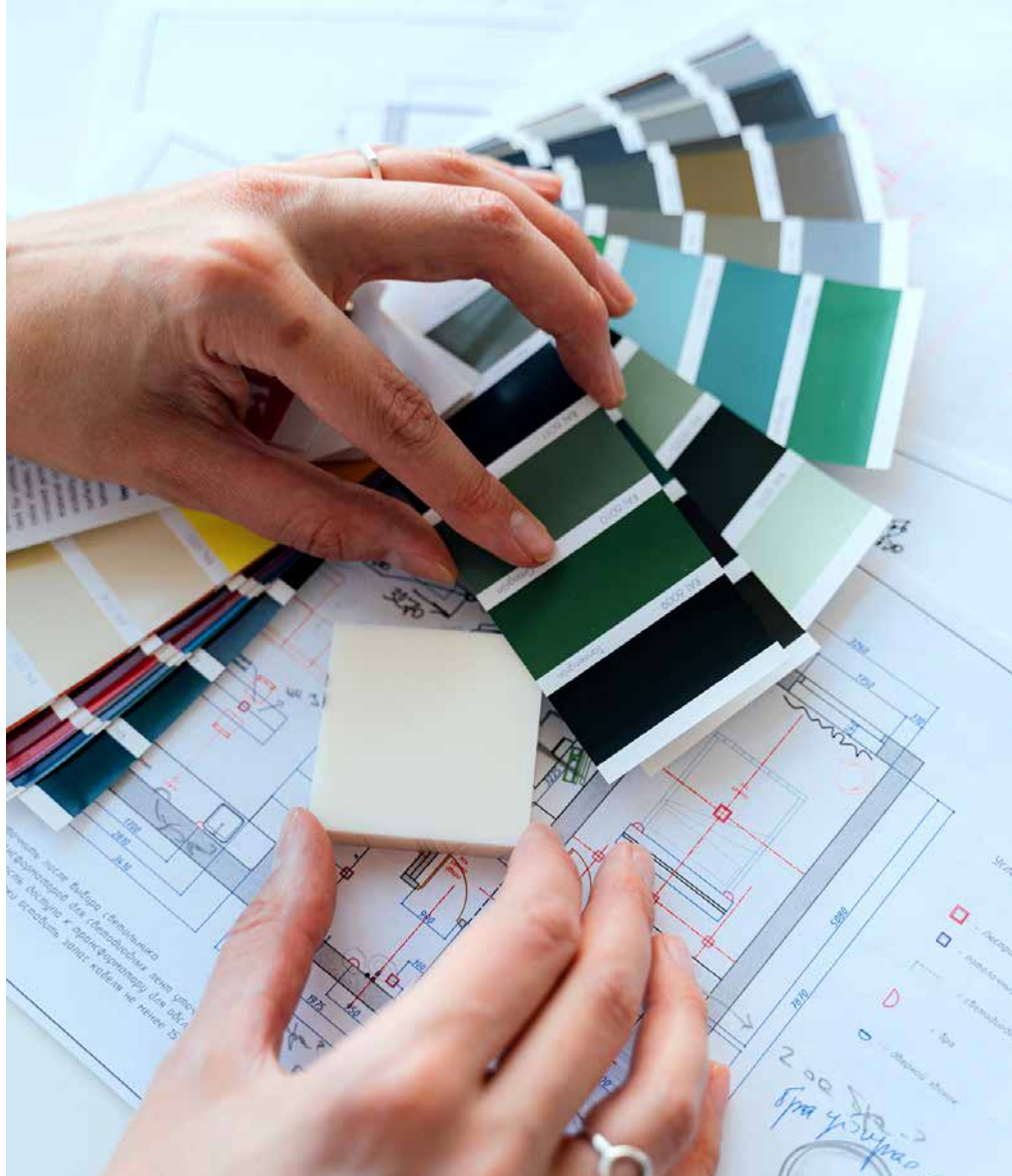
Voorkeurspeiling en positie van geestelijk verzorgers in de organisatie

Dan halen de auteurs argumenten tegen de voorkeurspeiling aan die we zullen clusteren onder 'ongewenste positioneringsgevolgen', omdat de peiling wellicht leidt tot wisselende kleine formaties. In dit verband wordt gesteld dat er een bepaalde mate van loyaliteit met de organisatie moet zijn. Beweren de auteurs daarmee dat dit bij geestelijk verzorgers van de kleinere denominaties bij de DJI nu niet het geval is? Waarop dat gebaseerd is, wordt niet aangegeven. Dat geldt ook voor de stelling dat de voorkeurspeiling haaks staat op de waardigheid van de justitiabele (bewoner) en op humaniteit gebaseerde detentie. Ook hier lijken de auteurs zich een ongefundeerd oordeel aan te matigen over de positie en inbreng van de collega-geestelijk verzorgers bij justitie inzake humane detentie. Ze doen deze zwaarwegende bewering alleen op basis van de verwachting dat de loyaliteit en de profetische, kritische rol van de geestelijk verzorger bij wisselende kleine formaties in het gedrang komen.

De bij dit punt door de auteurs aangehaalde literatuur (Van Iersel, 2008) is overigens gebaseerd op DGV-ervaringen maar is gedateerd, want van vóór de periode dat voorkeurspeiling en daarop gebaseerde kleine (denominatieve) aanstellingen feitelijk aan de orde waren. Omvang van aanstelling speelt wel een rol in kritische loyaliteit en het opkomen voor menswaardigheid van justitiabelen, maar aanstellingsomvang is daarin zeker niet het doorslaggevende aspect, zoals ook blijkt uit onderzoek (Van Eijk, 2013). Uit de praktijk van leidinggeven aan een kleine denominatie met allemaal parttimers kan daarnaast worden genoemd dat ook onafhankelijkheid van de organisatie – iets wezenlijk anders dan disloyaliteit! – en aanpassingsvermogen aan wisselende contexten helpende competenties voor de geestelijk verzorger zijn.

Verder vrezen de auteurs dat met de gelijkstelling van justitiële en particuliere geestelijke verzorging 'het evenwicht tussen het zorgperspectief en het strafrecht niet wordt bewaard' (p. 21). Dit is een onjuiste voorstelling van zaken, want het zorgperspectief betreffende doel, kwaliteit, inhoud en formatieverdeling van de geestelijke verzorging staat volkomen los van het strafrecht, ook bij de DJI.⁵ Als de auteurs bedoelen dat het strafrecht en politieke klimaat invloed hebben op de DJI, dan is dat correct. Echter, dit geldt in dezelfde mate voor de particuliere forensische inrichtingen, want het strafrecht en de politiek maken daarin in wezen geen onderscheid, zoals een besluit als de intrekking van verloven na een incident met een tbs'er laat zien. Wat betreft het guurdere regime en klimaat inzake humaniteit die de auteurs bij justitie veronderstellen, valt op te merken dat ook deze bewering weer gedaan wordt op basis van literatuur die tien jaar oud is en voorbijgaat aan recent onderzoek (Boone e.a., 2016; Vollaard e.a., 2019) en aantoonbare ontwikkelingen op dit terrein.⁶

Een ander argument van Körver en Nguyen is dat de doelgroep vraagt om specifieke kennis en vaardigheden die enkel kunnen worden verworven gedurende een langer en stabiel tijdsbestek. Niemand zal het belang van werkervaring ontkennen, maar de aanname onder dit argument is eigenlijk dat ervan uitgegaan wordt dat een lang en stabiel tijdsbestek om die kennis en vaardigheden op te bouwen alleen gegeven is met een vastgesteld aantal werkuren voor



onbepaalde tijd. Dit uitgangspunt kunnen wij vanuit onze ervaring als leidinggevende zonder aarzelen weerleggen. Maar hier ligt mogelijk de crux van de weerstand tegen de voorkeurspeiling: de verandering die de uitkomsten van de voorkeurspeiling mogelijk brengen in de bestaande formatieverdeling. Dat is onzes inziens de bekende olifant in de kamer bij de weerstand tegen de peiling (zie ook hierna).

Formatieve gevolgen

Alhoewel veranderingen in formatie van geestelijk verzorgers een resultaat kunnen zijn van de voorkeurspeiling, laat het betoog van Körver en Nguyen

ook hier onvolledigheid of onjuiste aannames zien. De belangrijkste misvatting is terug te vinden in de weergave van een gesprek met bewoner Jan, die aangeeft geen behoefte aan een voorkeurspeiling te hebben. Het hardnekkige maar feitelijk onjuiste beeld dat gepresenteerd wordt, is dat vanwege de voorkeurspeiling Jan geen keuze meer heeft, omdat hij aan zijn voorkeurspeilingskeuze zou vastzitten. Dit is een volkomen onterechte voorstelling van zaken, die we helaas ook tegenkomen in het verslag van de vaste Kamercommissie justitie en veiligheid. Over de voorkeurspeiling wordt daarin namelijk gezegd door een Kamerfractie: 'Geestelijke verzorging wordt dan

immers gekoppeld aan de denominatie van de patiënt en de verzorger, en niet aan de specifieke expertise van de verzorger die de patiënt nodig heeft.⁷ Dit is onjuist, allereerst omdat in het peilingsinstrument onbekend is welke justitiabele welke voorkeur aangeeft, waardoor die koppeling helemaal niet gemaakt kan worden. Ten tweede omdat de justitiabele gedurende zijn of haar verblijf steeds zelf bepaalt met welke geestelijk verzorger hij of zij in gesprek wil gaan en het vertrouwen wil geven. Ten derde omdat denominatie hier tegenover dan wel los van expertise wordt geplaatst, terwijl beide heel goed samengaan. Ten vierde valt nog op te merken dat ook hier weer volkomen onduidelijk blijft door wie en hoe uiteindelijk wordt bepaald wat de justitiabele nodig heeft. Terugkomend bij Jan: Jan kan bij de voorkeurspeiling gerust 'boeddhist' aanstrepen en vervolgens met de katholieke geestelijk verzorger in gesprek gaan of blijven (of omgekeerd). Want, nogmaals: de voorkeurspeiling is enkel een instrument om tot een gefundeerde beleidsmatige formatieverdeling op macroniveau te komen en is absoluut niet bepalend voor het contact dat de individuele justitiabele persoonlijk wenst. De keuze van de justitiabele is en blijft leidend in de praktijk.⁸

Aangevoerd argument in het betoog is ook dat de voorkeurspeiling leidt tot voortdurend snelle veranderingen in formatie. Die bewering of verwachting wordt mogelijk door medewerkers soms zo ervaren, maar ze wordt niet gedragen door de feiten. Feitelijk zijn er de afgelopen vijftien jaar slechts tweemaal consequenties van voorkeurspeilingen geïmplementeerd bij de DJI. Om te grote personeelsschommelingen te voorkomen, is bovendien afgesproken dat de uitkomsten gemiddeld worden over de voorgaande en de actuele meting. Onvermeld blijft door de auteurs verder in dit verband dat er een gegarandeerde ondergrens (afpraak voor minimumformatie) is om risico's op te vangen.

Dan is er nog het al genoemde argument van Körver en Nguyen dat de voorkeurspeiling leidt tot 'meerdere kleine tot zeer kleine formaties die niet kunnen integreren in de organisatie, en die in het zorgbeleid van de instelling en van de individuele bewoners marginaal zullen zijn' (p. 20). De ervaring bij justitie leert echter dat een kleinere aanstelling vooral noodzaakt tot goede planning en organisatie van inbreng in het zorgbeleid, maar geenszins hoeft te re-

sulteren in marginalisatie. Dit geldt ook voor de kritische en profetische rol, die soms zelfs eenvoudiger is aan te nemen als er geen jarenlange vervlechting is met directie of andere zorgdisciplines.

Tot besluit

Tegen het einde van het artikel stellen de auteurs dat in de zorg kwaliteit niet in de eerste plaats wordt gebaseerd op iemands levensovertuiging, maar op de in de opleiding en bijscholing opgedane competenties. Hier gaat het dus over de levensbeschouwing en kwaliteit van de geestelijk verzorger (en niet over de levensovertuiging van de justitiabele of patiënt waar de voorkeurspeiling over gaat). Zoals vaker in het huidige debat over geestelijke verzorging spitst de discussie zich hier toe op de vraag over de verhouding tussen de professionaliteit en de (denominatieve) identiteit van de geestelijk verzorger. Opvallend is dat beide aspecten dan vaak – net als in het artikel – vooral of uitsluitend tegenover elkaar worden geplaatst. Dit is echter een valse tegenstelling: identiteit (religieuze of levensbeschouwelijke traditie en diversiteit) en professionaliteit (wetenschap en vakbekwaamheid) zijn juist twee aspecten van het beroep die bij uitstek samenkomen in het werk van de DGV bij justitie. Beide worden gezien als essentieel en wel vanwege het simpele feit dat daarmee in het recht van de justitiabele daadwerkelijk ten volle tegemoet wordt gekomen.

Hoewel zeker geen ideaal instrument, levert de voorkeurspeiling een serieuze indicatie van wat justitiabelen zelf wensen

Dat de auteurs hun betoog ten slotte besluiten door justitie en de levensbeschouwelijke genootschappen te betichten van top-downbeleid, achterhoedegevechten en ontkenning van ontwikkelingen (zie p. 22) is eigenlijk ongehoord, omdat zij dat oordeel vellen over de organisatie en kwaliteit van de DGV op basis van onjuiste dan wel onvolledige aannames, en zij daarmee totaal voorbijgaan aan de gegroeide, verklaarbare en legitieme diversiteit in de werkveld-

den van geestelijke verzorging (Van Eijk & Van Bijs-terveld, 2021). Een rommelig en onvolledig plei- dooi tegen voorkeurspeiling, denominatief werken en kleine aanstellingen leidt tot ongefundeerde en daarmee onjuiste conclusies.

Körver en Nguyen wijzen met hun betoog in wezen uiteindelijk de bestaande diversiteit van en in werk- velden van geestelijke verzorging af, en dan vooral de legitieme diversiteit in aansturing van de geeste- lijke verzorging in de diverse werkvelden. Opmer- kelijk genoeg doen ze dan juist zelf wat ze in hun ar- tikel de geestelijke verzorging bij justitie verwijten: uniformeren. In een pluriforme, seculiere organisa- tie of setting ligt het voor de hand dat functionalite- it, professionaliteit en inbedding in de organisatie nadruk krijgen. Dat in de zorg de aandacht van de geestelijke verzorging bijvoorbeeld wat lijkt te ver- schuiven van (zorg voor de) patiënt naar (ethiek van) personeel en organisatie is daarvan ook een uiting, ook al hoeft die verschuiving overigens helemaal niet eenduidig in het belang van de patiënt te zijn (Van Eijk, 2020; Kennedy & Rutjes, 2022).

Bij de DGV bij justitie spelen deze thema's echter an- ders, juist omdat de organisatorische context anders is. De uiteindelijke reden van bestaan van de geeste- lijke verzorging bij justitie is niet de inbedding in of instemming van de organisatie maar het recht van de gedetineerde dat vanwege staatsrechtelijke principes door twee autonome partijen – overheid en levens- beschouwelijke genootschappen – gezamenlijk inhou- delijk wordt gerealiseerd middels professionele en gekwalificeerde geestelijk verzorgers. Daarom wordt de justitiabele zelf ook iets gevraagd middels de voor- keurspeiling. Hoe bescheiden en beperkt misschien ook, het is meer dan niets. En ja, de voorkeurspeiling betekent soms ook dat het recht van de justitiabelen minder werkuren oplevert voor een geestelijk verzor- ger. Maar om wiens belang gaat het uiteindelijk bij geestelijke verzorging aan justitiabelen?

Dr. mr. R. van Eijk is hoofdaalmoezenier bij de Dienst Geestelijke Verzorging van de Dienst Justitiële Inrich- tingen, Ministerie van Justitie en Veiligheid. E-mail: r.van.eijk@dji.minjus.nl.

Drs. M. Rietveld is hoofd boeddhistische geestelijke verzorging bij de Dienst Geestelijke Verzorging van de Dienst Justitiële Inrichtingen, Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Noten

1. We gebruiken deze terminologie omdat deze betrekking heeft op ieder die op een strafrechtelijke titel in een instelling verblijft, ongeacht of dat is onder de 'aanspreektitel' gedetineerde, patiënt of bewoner.
2. In een volgende brief d.d. 31 januari 2023 licht de minister dat summier nader toe.
3. De door het ministerie van Justitie en Veiligheid uitgevoerde audit in opdracht van de stuurgroep toonde dit ook aan.
4. Het betoog van Körver en Nguyen berust in feite op ongeveer 10 procent van de tbs'ers en op één locatie van de elf particuliere inrichtingen.
5. Forensische zorg in de justitiële inrichtingen is inderdaad voortdurend in ontwikkeling, maar dat is niet wezenlijk anders dan in de particuliere setting (zie o.a. Hilderink e.a., 2021; Inspectiedienst Justitie en Veiligheid, 2023).
6. We wijzen hier op de ontwikkelingen rond het herstelrecht, evenals diverse activiteiten en ontwikkelingen inzake waardigheid van justitiabelen waar DGV en geestelijk verzorgers bij betrokken zijn: herstelbemiddeling, leef- en woonklimaat, racisme en discriminatie, ouder-kindactiviteiten en moreel beraad.
7. Tweede Kamer, vergaderjaar 2021-2022, 35 936, nr. 5, p. 6.
8. Zij overigens nog opgemerkt dat Jan in die weergave ook aangeeft graag te willen kiezen: vandaag de katholiek, morgen misschien iemand anders. Dat druist in tegen de door de auteurs elders in hun betoog zo belangrijk gevonden langdurige, stabiele en vertrouwelijke contact.

Literatuur

- Becci, I. & Roy, O. (Eds.) (2015). *Religious diversity in European prisons: challenges and implications for rehabilitation*. Springer.
- Boone, M., Althoff, M. & Koenraadt, F. (2016). *Het leefklimaat in justitiële inrichtingen*. Boom.
- Commissie-Hirsch Ballin (1988). *Overheid, godsdienst en levensovertuiging*. Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Eijk, R. van (2013). *Menselijke waardigheid tijdens detentie: een onderzoek naar de taak van de justitiepastor*. Wolf Legal.
- Eijk, R. van (2020). Beyond me, here and now: inspiring ethics as task of spiritual care. In F. van Iersel (red.), *Vredeseducatie in de krijgsmacht* (pp. 137-147). Eburon.
- Eijk, R. van & Bijsterveld, S. van (2021). De geestelijk verzorger in het perspectief van de verhouding tussen kerk en staat: noodzaak van heldere verantwoordelijkheden. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 12 (2), 50-67.
- Flierman, F. (2012). *Geestelijke verzorging in het werkveld van justitie: een empirisch-theologische studie*. Eburon.
- Galan Groep/DJI (2020). *Geestelijke verzorging voor ingeslotenen bij particuliere inrichtingen: plan van aanpak*. Den Haag.

- Hilderink, A., Dekkers, M., e.a. (2021). *PPC in positie: onderzoek naar de plek van de penitentiair psychiatrische centra in het forensische stelsel*. Andersson Elffers Felix.
- Iersel, F. van (2008). 'Mijn naam is Legioen want wij zijn talrijk' (Mc. 5,1-20): psychisch gestoorde gedetineerden als uitdaging voor het justitiepastorale paradigma in theorie en praktijk. In R. Janssen e.a. (eds.), *Psychische stoornis en delict: het voortdurende dilemma tussen zorg en straf* (pp. 50-77). KSGV.
- Inspectiedienst Justitie en Veiligheid (2023). *Rapport doorlichting psychiatrisch penitentiaire centra*. Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Kennedy, J. & Rutjes, M. (2022). *Gescheiden partners: een geschiedenis van overheid en religieuze organisaties in Nederland*. Prometheus.
- Kerley, K. (Ed.) (2018). *Finding freedom in confinement: the role of religion in prison life*. Praeger.
- Körver, S. & Nguyen, Q. (2023). Straf en zorg: voorkeurspeiling in de longstay-tbs en geestelijke verzorging. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 26 (109), 12-24.
- Toom, N. den (2022). *The chaplain researcher: the perceived impact of participation in a Dutch research project on chaplains' professionalism*. Eburon.
- Vollaard, B., Knoef, M. & Dijk, T. van (2019). *Het effect van een alternatief detentiergime op gedrag en gezondheid van gedetineerden*. Tilburg University.
- Vries, R. de (2020). With an open mind for the unexpected: prison chaplaincy, a case study. In R. Kruizinga e.a. (eds.), *Learning from case studies in chaplaincy: towards practice based evidence and professionalism* (pp. 137-146). Eburon.
- Weerwind, F. (2022). *Voortgangsbrief forensische zorg* (9 juni 2022, p. 5). Online: <https://open.overheid.nl/documenten/ronlc6ac2dcc91992fb911550c8adfc87b4897d09609/pdf> (4 april 2023).
- Weerwind, F. (2023). *Voortgangsbrief forensische zorg* (31 januari 2023, p. 11). Online: <https://open.overheid.nl/documenten/ronlf8codc3a40coa625790c152bb7b8c5ff9775ea2f/pdf> (4 april 2023).

Advertentie



Drs. Peter Kortekaas
Zuidwolde (Drenthe)
Info: de3weg@gmail.com / 06 15 949 969
www.de3weg.nl/nascholing

Nascholingscursus: 'Zinvinding en Levensvisie'

Doelgroep: geestelijk verzorgers, pastores, psychologen

**Over Zinvindingprocessen in de postmoderne context;
 op basis van een existentieel zielzorgmodel en proces van geestelijke begeleiding**

Zuidwolde: editie 20 start in april 2024; editie 21 in oktober 2024. In-company is mogelijk

Accreditatie SKGV (14 studiepunten), waarvan 10 punten voor de categorie 'Vakbekwaamheid' en 4 punten voor 'Levensbeschouwing en Spiritualiteit'.
 Tevens Accreditatie SKB en CRKBO (BTW-vrijstelling)